

Novák Zoltán

MAGYAROK A ROMÁN KOMMUNISTA PÁRTBAN 1944–1948

Bevezető

1944. augusztus 23-án a kedvező katonai és politikai körülményeknek köszönhetően a Román Kommunista Párt (RKP) kilépett a több éves illegalitásból és kihasználva a lehetőségeket, rövid idő alatt Románia meghatározó politikai tényezőjévé vált. Az RKP a kialakult politikai helyzetet arra próbálta kihasználni az első pillanattól kezdve, hogy megszerezze a teljes politikai hatalmat, és hogy az országot egy szovjet mintára megszervezett állammá tegye.

A Vörös Hadsereg bevonulása után az addig illegalításban tevékenykedő kommunisták hozzáfogtak a párt központi és helyi szinten történő újjászervezéséhez. A párt belső felépítését, a párttagok számát, a párt hatékonyságát, belső struktúráját elemezve kijelenthetjük, hogy az úgynevezett pártszervezés első szakasza körülbelül 1948 végére tekinthető befejezettnek. Ez idő alatt megalakultak az RKP központi és helyi szervei és befolyásuk alá vonták a társadalom minden szegmensét (közigazgatás, gazdaság, kultúra stb.) és átvették a többi párt, tömegszervezet (Magyar Népszövetség, Parasztpárt, Liberális Párt, Szociáldemokrata Párt, Zsidó Demokratikus Komité stb.) helyét, felszámolva vagy működésképtelenné téve azokat.

A két világháború közötti és a második világháborút követő időszakban (1944–1948) a romániai kisebbségek magyarok, zsidók, bolgárok, ukránok viszonylag nagy arányban képviselték magukat az RKP soraiban. A két világháború között a Székelyföldről vagy más, magyarok által lakott területekről is kerültek ki vezető aktivisták, akik idővel jelentős szerephez jutottak a RKP legfelsőbb vezetésében. Például Köblös Elek, Fóris István, akik főtitkárai is voltak a pártnak, vagy Luka László és Mogyorós Sándor, akik 1945 után játszottak fontos szerepet a párt életében.

Az 1945–1948 közötti rövid átmeneti időszakban a kisebbségek jelenléte továbbra is több szempontból meghatározta az RKP létezését. A magyarok és a zsidók ebben az időszakban inkább felkarolták a baloldali mozgalmat, mint a többségi románság.

A köztudatban eltérő „mítoszok” születtek erről a jelenségről. A kisebbségek ilyen nagy számú jelenléte adta az alapot egyes román történészek azon megállapításához, miszerint a kommunizmus Romániában a kisebbségek összeesküvése folytán honosodott meg és teljesen idegen a román néptől.¹ Mint minden mítosznak, ennek a megállapításnak is van valóságalapja, de nem szabad szem elől téveszteni bizonyos kérdéseket. A háttérben, az egyszerű számadatokon túl egy sokkal komplexebb folyamat húzódik.

Az erdélyi magyar közbeszéd pedig gyakran az RKP központi szervei által kifejtett erőteljes nyomást próbálja hangsúlyozni, egyfajta kényszerpályaként ábrázolva ezt a korszakot, kevés szerepet tulajdonítva a helyi jellegű kezdeményezéseknek.

A legutóbbi kutatások során, a statisztikai adatokat vizsgálva kiderült, hogy kisebbségek szerepe valóban jelentős volt az 1944–1948 közötti időszakban is. A jelenséget több szempont alapján megvizsgáló román történészek egy része megállapította, hogy a kisebbségek szerepe ugyan meghatározó, de racionálisan megmagyarázható okok határozták meg, amelyek között a román társadalom elutasító magatartása is meghatározó volt. A magyar kisebbség tagjai azért karolták fel már a kezdetektől a mozgalmat, mert ettől várták a kisebbségi helyzet vagy éppenséggel a román állammal szembeni területi viták kedvező megoldását.²

Tanulmányunk középpontjában az 1944–1948 közötti időszak áll. A rendelkezésünkre álló források alapján megpróbáljuk felvázolni, hogy a magyar kisebbség ebben az időszakban milyen szerepet játszott az RKP tömegbázisának, illetve hatalmi szerkezetének kiépítésében és működtetésében

A téma bemutatásához a legfontosabb forrásanyagot a Román Országos Központi Történelmi Levéltár, valamint a vidéki, marosvásárhelyi és kolozsvári levéltárak 1944–1948 közötti iratanyagai jelentették. A feldolgozott levéltári anyag mellett a román és a magyar nyelvű sajtó és a visszaemlékezőkkel készített beszélgetések anyagát is fel fogjuk használni.³

Az illegális évei

Romániában a XIX sz. második felében a szocialista mozgalom az ipar fejlődésével párhuzamosan jelentkező társadalmi és szociális gondok orvoslását tűzte ki céljául. A szocialista eszmék az országban egyrészt a Párizsban tanuló, polgári származású fiatalok, másrészt pedig az oroszországi emigránsok révén terjedtek el az országban. Egy oroszországi zsidó származású emigráns, Constantin Dobrogeanu Gherea (eredeti neve Naum Katz) nevéhez fűződik az első komolyabb szocialista szervezkedés. A mozgalom céljaiért küzdő Romániai Szociáldemokrata Munkás Párt (RSZDMP) 1893-ban alakult meg.⁴ A nem túl radikális, a demokratikus „játékszabályokat” betartó szociáldemokraták nem örvendtek túl nagy népszerűségnek az országban. Az ipar

kezdetleges fejlettségi fokon állt, nem volt kiforrott munkásosztály, a román társadalom rurális jelleggel bírt, ahol a szocialista mozgalom nem talált termékeny talajra. A komoly szervezési gondokkal küszködő pártot 1910-re sikerült újjászervezni, de a hamarosan kitörő első világháború újabb nehézségek elé állította a mozgalom vezetőit.

A szovjet forradalom hatása Romániában sem maradt el. A háború után újjászervezett, az erdélyi Román Szociáldemokrata Párttal kiegészülő RSZDMP-n belül megjelent egy radikális, baloldali irányzat, amely az Internacionáléhoz való csatlakozást és a szovjet modell követését helyezte előtérbe. A szociáldemokrata mozgalom hagyományaihoz ragaszkodó mérsékelték és a kommunista elveket valló radikálisok közötti ellentét 1921-ben érkezett fordulóponthoz, amikor a RSZDMP küldöttsége Odesszába utazott az Internacionálé kongresszusára. A Zinovjevvel és Buharinnal is tárgyaló román küldöttségnek döntenie kellett, hogy elfogadja vagy sem az Internacionálé alapszabályait, amely többek között nem ismerte el Románia 1918-után szerzett területeit sem. A Moszkvából irányított Internacionáléhoz csatlakozóknak maradéktalanul alkalmazkodniuk kellett a szovjet vezetés követelményeihez, elvárásaihoz. A radikális többségű román küldöttség elfogadta az Internacionálé feltételeit, ezzel megpecsételve a RSZDMP egységes jövőjét. Az 1921. május 8-án tartott pártkongresszuson a radikális frakció kimondta a RSZDMP-tól való leválást és a Romániai Kommunista Párt létrejöttét.⁵ A szakirodalom ezt az időpontot tartja a RKP létrejöttének. Az újonnan létesült párt kongresszusán 540 küldött vett részt 45086 párttag nevében. A megalakulás után néhány nappal, május 11-én a küldöttek kimondták az Internacionáléhoz való feltétel nélküli csatlakozást, miszerint „Az RKP az Internacionálé részlege és ugyanazokat a célokat követi”⁶

A szovjetek által irányított Internacionáléval való azonosulás rendkívül gyorsan felkeltette az állami szervek gyanúját, ugyanis az Internacionáléhoz tartozó Balkáni Kommunista Szövetség nyomására a hazai kommunistáknak nyíltan színt kellett vállalniuk Erdély, Bukovina és Besszarábia önrendelkezési jogának követelésében. Ez természetesen lehetővé tette, hogy a kommunistákat Nagy-Románia területi egységének aláásóiként, nemzetárulóként bélyegezzék meg, és hogy a párt lassan a politikai perifériára, majd a betiltott pártok listájára kerüljön. A tagok száma 1922-re, 2000-re csökkent.⁷ 1924-ben a Mârzescu nevével fémjelzett törvény kimondta a RKP betiltását. Elkobozták a párt archívumát, bezárták az épületeit, a tagok pedig illegálisba kényszerültek. A párt harmadik kongresszusát, ahol a magyar származású Kölblös Eleket választották meg első titkárnak, már Bécsben tartották. A negyedik kongresszust 1928-ban, ahol Köblöst az ukrán származású Vitalij Holoscenyko váltott fel Harkovban, az ötödiket pedig 1931-ben, Moszkvában tartották meg.⁸ Az ország területén illegálisnak számító párt vezetőinek jelentős része Moszkvába menekült, ahol az Internacionálé különböző részlegein dolgoztak. Így távoztak az országból hosszabb-rövidebb időre Marcel Pauker, Kölblös Elek, Nicolae (Miklós) Goldberger, Bo-

risz Stefanov, Alexandru Bădulescu, Ana Pauker, aki a harmincas évek közepén visszatért, miután megjárta Berlint is.⁹ Ezek a személyek alkották az RKP vezetőségének külső tagságát. A szovjetek a Moszkvában tartózkodó, több országból származó kommunistákat különböző tanfolyamokon, pártegyetemeken képezték ki.

Az „itthoniak”, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Ghorghe Maurer, Alexandru Sencovici folytatták a „földalatti” (illegális) szervezőmunkát. 1925-ben létrehoztak egy úgynevezett Paraszt és Munkás-Blokkot, amely a betiltott RKP-t helyettesítette a választásokon. A szervezet lefődte az ország egész területét, így Erdélyt és a Székelyföldet is, ahol a mozgalomnak akadtak követői már a kezdetektől. A Székelyföldről vagy más, magyarok által lakott területekről is kerültek ki vezető aktivisták, akik idővel jelentős szerephez jutottak a RKP legfelsőbb vezetésében. Például a már említett Köblös Elek, Fóris István, akik főtitkárai is voltak a pártnak, vagy Luka László és Mogyorós Sándor. A Romániában élő magyarokon kívül más kisebbségiek is jelentős arányokban képviselték magukat a RKP vezetőségében, így a bolgár Stefanov, az ukrán Holosczenyko, a zsidó származású Pauker házaspár, Marcel és Ana, Goldberger, Sencovici stb. Időközben 1934-ben az erdélyi magyarságot képviselő Magyar Párt egyik ellenzéki csoportja létrehozta a Magyar Dolgozók Országos Szövetségét (MADOSZ), amely szervezet idővel a kommunista mozgalom befolyása alá kerül.

Az RKP élén közben egymást váltották a különböző nemzetiségű titkárok. Köb- löst a lengyel Stefanszki követte, őt 1934-től a bolgár Stefanov, majd a magyar Fóris István (Ștefan Foriș néven). Fórist 1944-ben távolította el a párt éléről a Dej által vezetett frakció.

A RKP a kegyelemdöfését Észak-Erdély és Besszarábia elvesztése jelentette. A vezetők nagy része börtönben volt, másik részük pedig Moszkvában, a tagság egy jelentős része más országokhoz került. A Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdélyben 1941-ben indult meg a kommunista mozgalom felszámolása.¹⁰ Romániának a Szovjetunió elleni háborúhoz való csatlakozása után, a zsidó származású kommunistákat Transzisztriába deportálták, néhányukat, például Ana Paukert pedig a Szovjetunió váltotta ki.¹¹

A két világháború közötti romániai és erdélyi kommunista próbálkozásoknak nem sikerült egy, a szélesebb néptömegeket is magával ragadó mozgalommá válnia. A néhány száz csatlakozó és a néhány tucat munkás vagy értelmiségi származású, idealista mozgalmi vezető nem találta meg az utat a szélesebb tömegek felé. A letartóztatás alatt, száműzetésben levő vagy illegálisan tevékenykedő aktivisták szinte szektaszerűen működtették a pártot. Mint említettük, a párt tagsága 1922-ben 2000-re csökkent. A két világháború közötti időszakban a tagság többé se érte el a 2000-es lélekszámot. Az RKP 1925-ben 1661, 1928-ban 500, 1931-ben 600, 1933-ban pedig 1635 tagot számlált.¹² Az 1933-ban regisztrált 1635-ös tagság etnikai szempontból nagyon változatos képet mutatott. A párttagok etnikai megoszlás a kö-

vetkezőképpen alakult: magyar 440, román 375, zsidó 300, bolgár 140, orosz 100, moldován (besszarábiai) 70, ukrán 70, egyéb 170.

A Romániában élő nemzetiségek számaránya az RKP-ban 1933-ban¹³

Nemzetiség	Számarányuk az RKP-ban 1933-ban	Számarányuk Románia összlakosságához viszonyítva (az 1930-as népszámlálás alapján)	
		Származás szerint	Anyanyelv szerint
Magyar	26,4%	7,9%	8,6%
Zsidó	18,0%	4,0%	2,9%
Bolgár	8,4%	2,0%	2,0%
Orosz	6,0%	2,3%	2,5%
Ukrán	4,2%	3,2%	3,6%

Az RKP gyakorlatilag hasonló szerkezettel lépett ki az illegálisból 1944. augusztus 23-án.

Magyarok az RKP-ban 1944–1948

Az 1944–1948 közötti átmeneti időszaknak és az RKP hatalomra kerülésének egyik igen fontos kérdése a kisebbségek által betöltött szerep. Amint azt előzőleg láthattuk, az RKP két világháború közötti történetét jelentősen befolyásolta, mondhatjuk, meghatározta a kisebbségek jelenléte a párt vezetői és tagjai között.

Az 1944. augusztus 23-i államcsíny gyökeresen megváltoztatta az RKP státusát. A párt 23 évi fennállása alatt csupán egy frakcióktól szétszabdalt, periférikus politikai csoportosulásként létezett. Az 1944-es év kül- és belpolitikai eseményei, a szovjet jelenlét azonban hirtelen befolyásos tényezővé tették. Az RKP egyre nagyobb szerepet kapott és játszott a háború utáni román kormányokban. Ez a szerep szükségessé tette, hogy a bukaresti pártközpont legitimitációt szerezzen, valamilyen szinten tömegtámogatottságra tegyen szert. Ennek az elvárásnak próbált eleget tenni az a nagyszabású központi akció, amely az RKP helyi szintű megszervezését és tömegbázisának létrehozását tűzte ki céljául. Az RKP bukaresti központja első lépésként megnyitotta a párt kapuit majdnem minden belépni akaró előtt. „Megnyitjuk majd a kapukat olyan dolgozók előtt, akik a harcos forradalmár színvonalára emelkedtek, akik készek arra, hogy a munkásosztály pártjának soraiba harcoljanak, készek arra, hogy bármilyen feladatot végrehajtsanak, amelyet a Párt bíz rájuk.”¹⁴ – jelentette ki Gheorghiu Dej. Ana Pauker révén még a hajdani legionáriusok előtt is gyakorta megnyíltak a párt kapui.¹⁵

A nagyfokú propaganda megtette a hatását, ugyanis az RKP már 1945 júliusában 148 521 tagot számlált, amely az 1944-es adatokat tekintve, látványos és gyors növekedésként értékelhető.¹⁶ (1. táblázat). A párttagok etnikai összetételét és területi megoszlását vizsgálva azonban bizonyos „aránytalanságokat” figyelhetünk meg. Az ország iparilag fejlettebb régióiban (Bánság, Kolozs, Brassó, Prahova, Bukarest) nagyobb volt a párttagok száma, mint a gazdaságilag elmaradottabb, rurális jellegű vidékeken (Olténia, Dobrudzsa).

Ugyancsak szembeűnő jelenség a kisebbségiek (magyarok, zsidók, szlávok) arányaiban viszonylag masszív jelenléte a párttagok körében. Országos szinten, 1945 nyarán a párttagok 19%-a a magyar lakosság köréből került ki, de jelentős arányban képviseltették magukat a zsidók (5,7%) és a szlávok (ukránok, szerbek, szlovákok, rutének 4%) is. Bizonyos erdélyi régiókban a magyar párttagok abszolút többségben voltak (Szatmár, Brassó, Kolozs) de más tartományokban is jelentős arányban mutatható ki a magyar jelenlét. Országos szinten a párttagok 37%-a (55 582) származott Erdélyből, akiknek közel fele, 50,4%-a vallotta magát magyarnak, amely megközelítőleg kétszeres felülreprezentáltságot jelentett. (1. táblázat)

A párt tagsága az 1946-os év folyamán is folyamatosan növekedett. Az 1946-os év végére az 1945 nyarán regisztrált adatok megduplázódtak, a párttagok száma elérte a 379 455-es számot. (2. táblázat) A párttagok számának növekedése az ország „Ókirályságnak” is nevezett részén csökkentette a különböző régiók közötti eltéréseket. Az abszolút román többségű területeken bekövetkezett változások következtében ugyan csökkent a kisebbségiek aránya (országos szinten: magyarok 16,2%, zsidók 5,5%, szlávok 3,7%) de jelenlétük a pártban még mindig meghatározó volt, főleg az erdélyi régiókban (Erdély szinten: magyarok 45%, zsidók 3,3%, szlávok 5,9%) (2. táblázat)

Az 1947–1948 közötti két év jelentős változásokat eredményezett a párt tagságának etnikai összetételét illetően. A Román Szociáldemokrata Párt és az RKP egyesüléséből létrejött Román Munkáspárt 1948 novemberében 730 195 tagot számlált, amelynek már „csak” 10,98%-a volt magyar származású és 3,75% vallotta magát zsidónak. Ezek az arányok már többnyire megfeleltek az illető népcsoportok országos arányainak. Az 1947–1948-ban kialakult arányok az 1948-as párttisztogatás után sem változtak látványosan: magyarok 11,34%, zsidók 3,54%. (3. táblázat)

A továbbiakban nézzük meg, hogyan alakult a párttagok összetételének aránya két jelentősebb erdélyi megyében, Kolozs és Maros megyében.¹⁷ A román többségű Kolozs megyében¹⁸ 1946 januárjában a párttagok több, mint fele 67,38% (6818 személy) volt magyar, 29,44% (2979 személy) román és 3,17% (321 személy) zsidó.¹⁹ Kolozs megyei szinten a párt etnikai összetételét illetően már az 1946-os év végére látványos változások mentek végbe, ugyanis a román párttagok aránya elérte a 40,64%-ot, a magyarok aránya visszaesett 54,45%-ra a zsidóké pedig felemelkedett 4,91%-ra.²⁰ (4. táblázat)

Az 1946-os évben a magyar többségű Kolozsváron is változott a párt etnikai összetétele. Az év eleji adatokhoz viszonyítva a román párttagok száma látványosan megnövekedett, ennek következtében pedig, annak ellenére, hogy számszerűleg itt is növekedésről beszélhetünk, csökkent a magyar és a zsidó párttagok aránya.²¹ Az 1946. november 19-i választások után is megmaradt a magyar többség a párttagok körében. Mégis megfigyelhető egy folyamat, az, hogy az új tagok többsége román nemzetiségű volt. Ţărău szerint ez talán annak is betudható, hogy Észak-Erdély kérdését a nagyhatalmak Románia számára kedvezően oldották meg, és hogy a párton belül is kezdetét vette egy erőteljes románosítás. Sok román azért lépett be a pártba, mert ott túlsúlyban voltak a kisebbségek.²²

Maros megyében az országos viszonylatban kisebbségben, de megyei szinten még többségben levő magyarsága adta 1945-ben és 1946-ban a Maros megyei RKP tagságának több mint 80%-át: 1945-ben 85,49%, 1946-ban 83,02%. Ezek az arányok mindenképp eltérnek a megye etnikai arculatától (50,8% magyar, 46% román).²³ 1947-től a románság csatlakozása az RKP-hoz egyre nagyobb arányokat öltött. 1947 végén a párttagok 22,61%-a volt román nemzetiségű. A magyarok aránya visszaesett 73,64%-ra, de még így is az abszolút többséget jelentették. Az 1948-as esztendő eseményei folytán a maros megyei RKP tagságának etnikai összetétele a román és a magyar nemzetiségűek arányát tekintve jelentős változáson ment keresztül. A magyarok aránya visszaesett 55,50%-ra, a románság aránya pedig elérte a 39,86%-t. 5% eltéréssel ezek az arányszámok megfeleltek már a megyei arányoknak.

Ami Marosvásárhelyt illeti, a város 74,28%-át kitevő magyarság a párttagok 61,89%-át adta, a 23,40%-ot kitevő románság pedig az összes párttagok 29,44%-át. A város összlakosságát tekintve a zsidók képviseltették magukat a legnagyobb arányban az RKP-ban. A város lakosságának 1,62%-a volt zsidó, a párttagoknak pedig 8,55%-a. 1948-ban a város zsidó lakosainak (762) 43%-a volt párttag. A különböző nemzetiségiek arányszámában mutatkozó kezdeti eltérések viszonylag gyors megszűnését jelezte az a tény is, hogy 1948-ban Marosvásárhely román lakosságának 10,38%-a volt párttag, míg a magyar lakosság esetében az arány 6,99%. Megyei szinten fordított volt a helyzet, a román nemzetiségűek 3,29%-a, a magyaroknak pedig 4,16%-a volt párttag.²⁴

Richard V. Burks történész szerint a kommunista pártok szerkezete két képzeletbeli koncentrikus körben rajzolódik ki. A belső kör közepén található a döntéshozók viszonylag szűk körű csoportja, ők a politikai hatalom birtokosai, a körben pedig maga a pártapparátus, a káderek, akik érvénybe léptetik a döntéseket, birtokolják az adminisztratív hatalmat.²⁵

A burksi kört országos szintre kivetítve megállapítható, hogy a különböző kisebbségek jelen voltak az RKP legfelsőbb vezetésében is. Az RKP vezetőségének fontosabb tagjai az 1945–1948-as időszakban: Gheorghe Gheorghiu Dej²⁶, Chivu Stoi-

ca²⁷, Miron Constantinescu²⁸, Teohari Georgescu²⁹, Ana Pauker³⁰, Iosif Chișinevschi³¹, Vasile Luca (Luka László).³² Mogyorós Sándor,³³ Goldberger Miklós.³⁴

Ugyanezt a kört regionálisan vagy az erdélyi megyékre kivetítve egy még kevésbé árnyaltabb képet kapunk. Amíg a megyei vagy tartományi szintű kör valamivel árnyaltabb képet mutat, addig a második koncentrikus körbe elsősorban olyan magyarok és zsidók tartoztak, akik jelentős része az illegalitás éveiben vagy közvetlen 1944. augusztus 23. után léptett be a pártba. Ezek közül kerültek ki a különböző gyári sejtek titkárai, vezetői is. Az etnikai szempontból közel fele-fele arányban megoszló Maros megyében a vizsgált időszakban az RKP megyei tanácsában és a különböző ügyosztályoknál, az üzemi, vállalati sejtekben a magyarok abszolút többségben voltak, akár csak a párttagság esetében. 1946-ban a 22 tagú megyei tanácsnak 15 magyar, 4 román és 3 zsidó tagja volt.³⁵ A megyei szervezet fontos vezetői tisztségeit magyarok töltötték be. (Schüssler Károly politikai titkár, Benke József szervezési titkár, Vásárhelyi Domokos káderfelelős, Nagy Mihály tömegszervezeti titkár).

Ennél árnyaltabb volt a kép a román többségű Kolozs megyében, de a kisebbségi-ek még így is felülreprezentáltak voltak. 1946-ban az RKP Kolozs Megyei Bizottságának fontosabb funkciói a következőképpen oszlottak meg: Oltean Ioan politikai titkár (A Tudor Vladimirescu hadtest harcosa), Balázs Egon tömegszervezeti felelős (zsidó származású, régi kolozsvári illegalista), Nagy Dezső szervezeti felelős, Szöcs József politikai nevelési felelős, Marginean Gheorghe- káderfelelős.³⁶

A Kolozsvár központú RKP Tartományi Bizottság élén Vaida Vasile (cipész, 1935-től tagja a pártnak) politikai titkár állt. Fontos szerepet játszott még: Jakab Sándor tömegszervezeti titkár (hivatalnok, 1934-től tagja a pártnak), Adorján György politikai nevelési titkár (technikus, 1934-től tagja a pártnak), Butyka Ferenc szervezési titkár (lakatos, 1945-től tagja a pártnak), Soltuțiu Ioan káderfelelős (lakatos, 1944-től tagja a pártnak) és Daicovici Constantin (egyetemi tanár, 1945-től tagja a pártnak), Vescan Teofil politikai nevelési titkár (egyetemi tanár, 1933-től tagja a pártnak).

Regionális és sok esetben országos szinten fontos szerepet töltöttek még be a pártban: Simó Géza (tartományi szervező), Veress Pál (szakszervezeti munka, Kolozsvár), Jakab Sándor (Pénzügyminisztérium), a már említett Butyka Ferenc, aki a Securitate-nál is jelentős szerephez jutott, valamint a Czikó család néhány tagja, mint például, Czikó Nándor (1945-ben rendőrfőnök Nagyváradon, az MNSZ balszárnyának jeles képviselője). Ugyancsak a Czikó család történetéhez tartozik az is, hogy Czikó Márta Alexandru Drăghici román belügyminiszter felesége volt.

A párt második vonalához tartozó kisebbségi-ek szerepét érzékelteti az a kimutató is, amely szerint még 1952-ben is az RKP-n belüli osztályvezetők és segédek fele kisebbségi volt. A KB 546 körzeti felelőse és instruktora közül (leszámítva a külügyet) 133 zsidó, 52 pedig magyar származású volt.³⁷

A kisebbségek nagyarányú jelenléte a párt vidéki vezető szerveiben gyakran gerjesztett konfliktust a többségi románokkal. A két világháború közötti időszakból örökölt pilléresedett társadalmi mechanizmusok éreztették hatásukat a pártszervezésben is. A vegyes lakosságú vidékeken (Bihar, Szatmár, Nagybánya) gyakran került sor párhuzamos pártstruktúrák kiépítésére, külön a román és külön a magyar lakosság számára.³⁸

A fenti adatokból kitűnik, hogy valamilyen okból kifolyólag a tárgyalt időszakban a magyarság és a zsidók inkább felkarolták a baloldali mozgalmat, mint a többségi románság. Ismerve a két világháború közötti romániai kisebbségek helyzetét, az adott gazdasági, politikai és geostratégiai helyzetet, helytelennek tartjuk a statisztikai adatok leegyszerűsített bemutatását. Véleményünk szerint a háttérben, az egyszerű számadatokon túl egy sokkal komplexebb folyamat húzódik. Annak ellenére, hogy a korszak megismerése még nagyon sok kutatást igényel, a birtokunkban levő források alapján kijelenthetjük, hogy e jelenség egy komplex ok-okozati háttérrel rendelkezik. Az ok-okozati tényezők egy jelentős része a sajátos kisebbségi helyzetből adódott, a másik része pedig jellemző volt az akkori román társadalom egészére.

A világháborúban elszenvedett óriási anyagi és erkölcsi károk után a társadalom békére, megújulásra, megtisztulásra vágyott. A Szovjetunióról keveset tudó (néhány káder esetében pedig az elkötelezett fanatizmus miatt akár tudatos önámításról is beszélhetünk)³⁹ társadalom egy jelentős része a baloldali eszmékben vélte felfedezni mindennek a biztosítását. A Vörös Hadsereg jelenléte, az adott geostratégiai helyzet is egyértelműen kedvezett az adott országok kommunista pártjainak.

A vészkorszakot túlélő zsidó lakosság pedig arra számított az első időszakban, hogy felkarolva az internacionalizmust is hirdető mozgalmat, túlléphetnek a nacionalizmus és fajüldözés korlátjain.⁴⁰

A számbelileg sokkal nagyobb és politikailag is jobban megszervezett erdélyi magyarság esetében, habár sok esetben hasonló okok játszottak közre, egy kissé árnyaltabb a kép. A két világháború közötti időszakban (habár egyik kisebbség esetében sem figyelhetünk meg tömeges jelenléteket a párt soraiban) a kommunista párt volt az egyetlen szervezet az országban, amely nem ismerte el a trianoni békeszerződést, és amely a marxi-lenini nemzetiségpolitika nevében teljes jogegyenlőséget hirdetett. Az illegalizmus időszakának sajátos hagyományai miatt 1944 augusztusában arányaiban több volt az ideológiailag jobban képzett, bevethető zsidó, illetve magyar káder.

Az egyetlen magyar érdekképviselői szervezet, az MNSZ a kezdetektől csatlakozott a szovjetek és a kormány által is támogatott baloldalhoz, amely elfojtott mindenféle olyan próbálkozást, amely nem volt összhangban a politikai elképzeléseivel. A románság számára megmaradt még egy ideig a Tătărescu-féle Parasztpárt mint alternatíva. A két világháború közötti román közigazgatás visszatérése nem kecsegtetett sok jóval az erdélyi kisebbségek számára. Mindezt tetőzték a Maniu-

gárdák visszaélései is, amelyekről gyakran olvashatunk magukban a pártiratokban is. A szovjet közigazgatás által nyújtott hozzáállás, védelem is növelhette a Szovjetunió és a szovjet politikai rendszer presztízsét.

Erdély nagyobb városai a két világháború között, és még részben a vizsgált időszakban is, magyar vagy magyar–zsidó–német többségűek voltak, tehát az első lépésként megszervezett városi munkásság többsége is szükségszerűen magyar vagy kisebbségi volt. A két világháború közötti román kisebbségi politika mulasztásaira jó gyógyírnek tűnt a nemzetköziséget, a kisebbségi problémák másfajta, emberségesebb megoldását hirdető kommunizmus. A Petru Groza által hangoztatott „magyarbarát politika” is növelte ebben az időszakban a baloldali mozgalom iránti bizalmat.

Az RKP által alkalmazott osztályalapú rekrutációra, szelekcióra a fenti okok miatt a kisebbségiek gyorsabban reagáltak, hisz a kisebbségi jogok viszonylagos tiszteletben tartása mellett a párt gyors karrierlehetőségeket is biztosított. Az adott körülmények között még az is megtörténhetett, hogy a magyar származású kőművesből néhány magyar és román nyelvű tanfolyam elvégzése után megyei szervezési titkár, megyei első titkár, majd törökországi konzul válhatott, mindössze hat év leforgása alatt.⁴¹

Fontos kérdés, hogy volt-e nemzeti identitása a kisebbségi származású kommunista vezetőknek, és ha igen, milyen mértékben befolyásolta személyiségüket, tevékenységüket. Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a fontos, döntéshozói tisztségbe került kisebbségi származású kommunista vezetők esetében az internacionalizmus volt a meghatározó, és a politikai identitásuk fölülírta a nemzeti identitásukat. Az illegális éveiben szocializálódtak magyar és zsidó kommunisták viszonylag korán kiszakadtak tradicionális környezetükből és a másodlagos szocializációjukat adó új környezetben egy új identitást szereztek, melynek alapját a marxi-lenini tanok képezték. Nemzeti identitásuk számos olyan elemét mellőzték (vallás, sajátos közösségi érdek, az anyanyelvű kultúra bizonyos elemei), amely nem volt összhangban a kommunista dogmákkal.⁴² Nemzeti identitásuk egyfajta nyelvi kontextusban, latens módon volt jelen, vagy ritka esetben az adott nemzetiség bizonyos ügyei iránt kinyilvánított empátiában is megnyilvánult.⁴³

A magyaroknak a párt vezetőségében betöltött szerepét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy magyar származású személyek inkább a párt illegalista korszakában töltötték be fontosabb tisztségeket. Abban az időszakban, amikor a párt gyakorlatilag alig létezett néhány száz taggal. 1944 után a már említett Luka Lászlón kívül egyetlen magyar származású személy sem rendelkezett fontos döntéshozói szereppel a pártvezetésben. A párt második vonalában fennmaradó kisebbségi fölülreprezentációt az 1950-es évek elejére nagymértékben csökkentették. A zsidók tömeges kivándorlása és a fontosabb pártfunkciókból való eltávolítása is fontos momentum volt ennek a jelenségnek. A bizonyos területeken fennmaradt magyar túlsúlyt a hat-

vanás évek elején számolták fel a Magyar Autonóm Tartomány megszüntetésével egy időben. Azt is elmondhatjuk, hogy az 1944 utáni korszakban a kisebbségi származású, főleg a magyar káderek szerepe egyfajta közvetítő szereppé alakult át a centrum és a periféria között. A magyar kisebbség hiába volt fölülreprezentált még egy ideig a párt második vonalában, az erősen centralizált pártvezetési mechanizmusok következtében az említett káderek az esetek többségében végrehajtóként, közvetítőként, egyfajta „transzmissziós szíj”-ként tevékenykedtek.

A magyar és a zsidó kisebbség egyes tagjai a fentiekben vázolt okokból valóban fontos szövetségesei voltak a román kommunistáknak és jelenlétüket nem lehet tagadni. Azonban nem lehet a legfontosabb elemeknek tartani őket a kommunizmus hatalomra kerülésében, legkevesebb két okból: nem foglaltak el tényleges hatalmi pozíciókat a kommunista pártban, és a román pártvezetők mindvégig gyanakvással kezelték őket, főként a magyarokat.

Táblázatok

1. táblázat Az RKP tagságának nemzetiség szerinti megoszlása 1945. július

Közigazgatási egység	Összlakosság	Párttagok száma	Nemzetiség szerinti megoszlás				
			Román	Magyar	Zsidó	Szláv	Egyéb
Moldova	2 177 030	15 906	14 347	–	1486	73	–
Olténia	1 931 322	9 019	8 890	17	43	42	27
Dobruzsza	501 634	6 497	5 787	–	80	2274	403
Bánság	1 390 592	12 541	4 849	4 168	1530	1326	668
Kolozs	1 535 369	26 235	3 838	8 774	701	268	113
Al-Duna	1 288 130	8 334	7 496	93	676	45	24
Prahova	1 074 384	8 209	8 073	23	71	32	10
Tárgoviste	861 481	4 147	4 080	15	24	17	11
Brassó	1 093 717	14 073	3 256	6 463	127	55	25
Hunyad-Fehér	43 0803	11 408	8 093	2 594	272	294	155
Bukarest	2 633 055	50 316	34 544	754	2696	392	522
Szatmár	829 033	8 013	1 082	6 039	563	300	29
Összesen	16 746 550	148 521	104 537 70,2%	28 640 19,2%	8269 5,8%	5088 3,5%	1987 1,3%
Erdély	5 279 514 31%	55 582 37%	21 118 37,9%	28 038 50,4%	3193 5,7%	2243 4%	990 1,8%

2. táblázat Az RKP tagságának nemzetiség szerinti megoszlása 1946. november

Közigazgatási egység	Párttagok száma	Nemzetiség szerinti megoszlás				
		Román	Magyar	Zsidó	Szláv	Egyéb
Bukarest	107 716	9 188	1 234	10 826	1 003	1088
Oltenia	25 320	2 536	36	70	30	54
Târgoviște	7 950	7 838	31	44	30	17
Prahova	19 424	19 072	92	137	84	39
Dobrudzsa	14 523	8 969	27	109	4 434	990
Alduna	25 509	23 876	143	1 133	281	76
Suceava	11 690	10 257	6	1 257	107	30
Bákó	20 268	18 998	266	963	3	36
Iasi	13 233	12 070	–	1 163	–	–
Várad	28 045	7 812 27,8%	16 308 58,1%	2 340 8,3%	1 335 4,7%	250
Kolozs	23 697	7 331 30,9%	15 069 63,5%	1 147 4,8%	60	90
Brassó	25 921	11 183 43,1%	14 168 54,6%	260	121	189
Zsilvölgye	19 928	13 705 68,7%	4 955 24,8%	370	571	327
Bánság	34 510	14 316 41,8%	9 906 28,7%	262	5 800 16%	1867 5,4%
Összesen	379 455	271 852 73,3%	62 241 16,2%	20 083 5,5%	13 809 3,7%	5053 1,3%
Erdély	132 101 34,8%	54 347 41,1%	60 406 45,7%	4 379 3,3%	7 887 5,9%	2723 2%

3. táblázat A párttagok nemzetiségi megoszlás 1948. november–1950. április

Nemzetiség	1948. november (a kizárások előtt)	1950. április (a kizárások után)	Különbségek	
Román	730 195	81,37%	81,68%	+0,31
Magyar	99 162	10,98%	11,34%	+0,36
Zsidó	3 6059	3,75%	3,54%	–0,21
Szlávok	2,09%		2,05%	–0,04
Egyéb	1,81%		1,39%	–0,42

4. táblázat. Az RKP összetételének alakulása Kolozsváron és Kolozs megyében 1946-ban

Közigazgatási egység	Időpont	Párttagok száma	Nemzetiség szerinti megoszlás		
			Román	Magyar	Zsidó
Kolozsvár város	1946. január	7 919	842 10,6%	6 496 82%	581 7,3%
	1946. december	12 314	3273 26,5%	8 180 66,4%	861 7%
Kolozs megye	1946. január	10 118	2979 29,44%	6 818 67,38%	321 3,17%
	1946. december	19 923	8107 40,64%	10 894 54,45%	922 4,91%

5. táblázat. Az RKP tagságának és összetételének alakulása Marosvásárhelyen és Maros megyében 1945–1948 között.

Közigazgatási egység	Időpont	Össz-lakosság	Párttagok száma	Nemzetiség szerinti megoszlás			
				Román	Magyar	Zsidó	Egyéb
Marosvásárhely	1946		2 671	334	2150	175	12
	1947		3 597	625	2738	216	15
	1948	47 043	3 896	1147	2411	333	5
Maros megye	1945	301 500	2 852	252	2438	152	10
			100%	8,84%	85,49%	5,33%	0,04%
	1946		6 593	845	5473	231	45
			100%	12,82%	83,02%	3,51%	0,69%
	1947		9 267	2095	6824	300	48
			100%	22,61%	73,64%	3,24%	0,52%
1948	338 324	12 474	4972	6923	462	117	
		100%	39,86%	55,50%	3,71%	0,94%	

Jegyzetek

* Tanulmányunk a Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjas támogatásával jöhetett létre, amit ezúttal szeretnénk megköszönni.

¹ Ioan Chiper: Considerații privind evoluția numerică și compoziția etnică a P.C.R. 1921–1952. In: Arhivele totalitarsimului. 1998/4. 25–44.

- ² Virgiliu Țărău: Considerații asupra dinamicii interne a PCR în anii 1944–1946. Studiu de caz (orașul și județul Cluj). In: Anuarul Institutului de Istorie. Cluj- Napoca, 1996.
- ³ Scânteia, Világosság, Szabad Szó.
Gagyí Józseffel a Magyar Autonóm Tartomány történetét kutató program keretén belül több mint ötven életút-beszélgetést készítettünk olyan személyekkel, köztük magasabb pártfunkciót betöltött káderekkel is, akik fontosabb szerepet játszottak ebben az időszakban az RKP életében. Az elkészült beszélgetések a Jakabffy Elemér Alapítvány kolozsvári dokumentumtárában vannak tárolva.
- ⁴ Curtu, Ioan- Buzatu, Gheorghe: Istoria românilor în secolul XX. (A románok története a XX. században). Paideia, București, 1999. 118.
- ⁵ Frunză, Victor: Istoria Stalinismului în România (A sztálinizmus története Romániában), Humanitas, București, 1990. 15.
- ⁶ Scurtu-Buzatu: i. m. 49.
- ⁷ Chiper, Ioan: Considerații privind evoluția numerică și componența etnică a P.C. R. 1921–1952, (A RKP tagságának és etnikai összetételének alakulása 1921–1952). In: Arhivele totalitarismului. 1998/4. 34.
- ⁸ Deletant, Dennis: România sub regimul comunist. Fundația Academia Civică, București, 1997, 12.
- ⁹ Levy, Robert: Gloria decăderea Anei Pauker (Ana Pauker tündöklése és bukása). Polirom, București, 2002. 45.
- ¹⁰ Balas Egon: A szabadság vonzásában. Vince Kiadó, Budapest, 2001.
- ¹¹ Levy: i. m. 62.
- ¹² Chiper: i. m. 28.
- ¹³ Uo. 29.
- ¹⁴ Gheorghe-Gheorghiu Dej: Harc a békéért. Politikai Kiadó, Bukarest, 1950. 12.
- ¹⁵ Chiper: i.m. 34.
- ¹⁶ A bukaresti centrummal működő RKP regionális alegységekből állt, amelyeknek az adott térség több megyei szervezete volt alárendelve.
- ¹⁷ A pártstruktúrák különböző megyék szintjén történő változásairól szinte alig készültek esettanulmányok. A Kolozs megyei pártstruktúra és -tagság alakulást Virgiliu Țărău vizsgálta meg, Maros megye esetében pedig Novák Csaba Zoltán végzett hasonló kutatásokat.
- ¹⁸ Kolozs megye területén az 1941 népszámlálás a következő arányokat mutatta ki: román 56,7%, magyar 39,9%. Az 1956-os népszámláláskor pedig a következők voltak az arányok: román 69,1%, magyar 28,2%, zsidó 1,1%. Kolozsvár városában 1941-es népszámlálás szerint 9814 román és 96002 magyar élt, az 1956-os népszámlálás szerint pedig 74033 román és 74155 magyar. Varga E Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája IV. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest, Csíkszereda. 2001. 6, 520.
- ¹⁹ Țărău: i. m. 228–330.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ Uo.
- ²² Uo. 339.
- ²³ Novák: i. m. 79–81.
- ²⁴ Uo. A marosvásárhelyi (és általában a városi) román párttagok számának növekedése azzal is magyarázható, hogy különböző okok miatt a román állam funkcionáriusai is elkezdtek tömegesen csatlakozni a párthoz.
- ²⁵ Richard V. Burks: The dynamics of Communism. Princeton Univ. Press, 1961. 7.
- ²⁶ Gheorghe Gheorghiu Dej: Az RKP KB-nak és Politikai Bizottságának tagja (1945–1965). A KB főtitkára, majd első titkára. Bárladi születésű illegalista, aki a két világháború közötti időszakban az RKP egyik meghatározó vezetőjévé vált. Haláláig, 1965-ig az RKP (RMP) első számú vezetője volt.

- ²⁷ Chivu Stoica (1908–1975) 1931-től az RKP tagja, az illegalista korszak egyik fontos vezető személyisége. 1945–1975 között a KB tagja volt. Ezen kívül még több fontos tisztséget is betöltött: a Politikai Bűró póttagja, az RKP Titkárságának tagja stb. Uo. 150.
- ²⁸ Miron Constantinescu (1917–1974). A kisinyovi születésű illegalista több társától eltérően egyetemi végzettséget szerzett. 1940–1960 között volt tagja az RKP KB-nak és 1940–1957 között pedig a Politikai Bűrónak.
- ²⁹ Teohari Georgescu (1908–1976) A nyomdász képzéssel rendelkező, bukaresti születésű Teohari Georgescu 1929-től volt tagja a pártnak. A két világháború közötti időszakban a többi társához hasonlóan többször is volt bezárva. 1945–1952 tagja volt a KB-nak, majd később póttagja. A fontos külügyminiszteri tisztséget is betöltötte. 1952-ben kegyvesztetté vált. Uo. 287.
- ³⁰ Ana Pauker (született Rabinsohn Hana) (1893–1960). A nagyon gazdag illegalista múlttal rendelkező Ana Pauker 1945–1952 között a párt egyik legbefolyásosabb vezetője volt. A pályáját héber tanítással kezdő Ana a két világháború között többször volt letartóztatva, megjárta Svájcot, Franciaországot, Németországot és a Szovjetuniót. 1944 után Dej mellett a párt legbefolyásosabb ember volt, aki maga mögött tudta a szovjetek támogatását is. 1948–1952 között a Minisztertanács alelnöki tisztségét is betöltötte. 1952-ben a belső frakcióharc áldozatává vált Luka Lászlóval együtt. Eltávolították a tisztségeiből, letartóztatták és kidobták a pártból. A rehabilitációja után haláláig házi fogságban élt. Uo. 453.
- ³¹ Iosif Chişinevschi (született Roitman) (1905–1962) a besszarábiai születésű, zsidó származású Chişinevschi 1928-tól volt tagja a pártnak és 1931-től bekerült a KB-ba is. Jelentős szerepet játszott a párt bukaresti szervezetének vezetésében és a Propaganda Osztály működtetésében. 1945–1960 között is tagja volt az RKP KB-nak. A Propagandáért és Kultúráért felelős Osztály vezette 1948-ban, majd később, az ötvenes években a Káder Osztály élén is megfordult. Uo. 149.
- ³² (1945–1952). Hat év elemi iskola után lakatosinas Brassóban. 1915 besorozták az osztrák–magyar hadseregbe. 1919-től az RKP Brassó megyei tanácsának titkára. A két világháború közötti időszakban illegalista tevékenység miatt többször is letartóztatták (1924–1927, 1933–1938). A csernovici börtönből a szovjetek szabadították ki. Miután megkapta a szovjet állampolgárságot, a moszkvai rádió román nyelvű szerkesztőségében dolgozott. 1940–1944 között az Ukrán legfelsőbb szovjet képviselője volt. 1944-ben a román hadsereg tábornokaként visszatért Romániába. 1945–1952 között több jelentős vezetői tisztséget töltött be: tagja volt az RKP KB-nak, 1947–1952 között pedig gazdaságügyi miniszter volt. 1952-ben az RKP belüli frakcióharcok következtében jobboldali elhajlással vádolták meg és Ana Paukerrel együtt letartóztatták. A rá kirótt halálos ítélet életfogytiglanra változtatták. 1963-ban halt meg az enyedi börtönben. Uo. 365.
- ³³ Mogyorós Sándor: Az RKP KB-nak (1945–1968) és Politikai Bűrójának (1948–1965) tagja. Négy elemi- és három szakiskolai osztály elvégzése után 1929-ben belépett az RKP-ba. 1936-ban az Ana Pauker elleni craiovai per egyik vádlottja. A perben 9 év és 11 hónap börtönbüntetésre ítélték. 1945 után az RKP központi küldöttje több erdélyi térségben. Jelentős szerepet játszott az RKP székelyföldi szervezeteinek kiépítésében. 1948–1954 között tagja volt a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének. Uo. 402.
- ³⁴ Goldberger Miklós (1904–1970): Erdélyi származású illegalista. A két világháború közötti időszakban tagja volt az RKP KB-nak, többször volt letartóztatva. 1944 után az RKP Kolozs tartományi szervezetének titkára, majd a párt országos propagandaosztályának helyettes vezetője. 1944–1948 között fontos összekötő szerepet játszott a párt észak-erdélyi és központi szervei között. Az ötvenes évektől csökkent a politikai szerepe, a Zsdánov Egyetemen és a Román Akadémián töltött be fontos szerepet. Uo. 300.
- ³⁵ Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (Országos Levéltár Maros Megyei Igazgatóság, a továbbiakban ANDJ Mureș). Fond Comitetul Județean Mureș al PCR (a továbbiakban CJM-PCR). dos. 1946/22. 36. f.

- ³⁶ Țărău: 334.
- ³⁷ Chiper: i. m.
- ³⁸ Novák Csaba Zoltán: Considerații privind manifestarea identității naționale în perioada instaurării comunismului în România. In: Anuarul Institutului de Cercetări Socio-umane „Gheorghe Șincai”. Târgu.Mureș, 2004. 169–178.
- ³⁹ Részletesebben lásd: Arthúr Koestler: A láthatatlan írás. Osiris, Budapest, 2004.
- ⁴⁰ Részletesebben lásd: Levy: i. m. 7–8.
- ⁴¹ Részletesebben lásd: Novák Csaba Zoltán: A párt szolgálatában. Kádersors a székelyföldön. In: Múltunk, 2005/4. 100–128.
- ⁴² Lásd pl. Luka 1947-es beszédét, amelyben az elvtelen magyar egység ellen emelt kifogásokat, és amelyben elvetette a magyar érdekek közösségi érdekként való megjelenítést, a magyarság egyéni integrációját szorgalmazva. Ana Pauker az egyik hozzátartozója temetése után erőteljesen elutasító választ adott, amikor arról kérdezték, hogy bizonyos gesztusai vallási indíttatásúak voltak-e.
- ⁴³ Ana Pauker esetében példaként a zsidó kivándorlás tolerálást és segítségét említhetjük meg. Luka esetében pedig az 1944 őszen deportált magyar foglyok érdekében tett állítólagos közbelépést, a szülőfaluja megsegítését vagy a minisztersége alatt fenntartott magyar kapcsolathálózatát említhetjük meg.